

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

i

ADOPTA, udruga za potporu posvajanju

Koliko su škole spremne za posvojenju djecu?

Mentor: Prof. Koraljka Modić Stanke

Ivan Bakša

Dorotea Feketić

Matea Markota

Doris Veronika

ADOPTA: Petra Matković, prof.psih.

Zagreb, Lipanj 2015.

Uvod

U Republici Hrvatskoj postoji zakonska obveza prema kojoj bi dijete do 7. godine života trebalo saznati da je posvojeno. Pošto se radi o razdoblju neposredno prije polaska u osnovnu školu, vrlo je važno da postoji podrška učitelja razredne nastave i stručnih suradnika škola jer će se na taj način dijete puno lakše prilagoditi i pomiriti s činjenicom da njegovi roditelji nisu njegovi biološki roditelji. Neki roditelji se ustručavaju reći učiteljima da je njihovo dijete posvojeno u strahu da će se dijete morati suočavati s negativnim stereotipima ili zadirkivanjem od druge djece u razredu (Mitchell, 2010). Također, važno je da učitelji razredne nastave podržavaju posvojenje kao način proširivanja obitelji jer će tako imati pozitivnije stavove prema posvojenoj djeci. Važno je kako bi se posvojeno dijete osjećalo prihvaćeno od strane učiteljice te kako bi s njom moglo razviti odnos pun povjerenja. Škole mogu biti podrška posvojenju na način da stvore tolerantnu i osjetljivu okolinu u kojoj obitelji - bez obzira na svoju strukturu, način formiranja ili bilo koju drugu karakteristiku prema kojoj se mogu razlikovati od ostalih – neće imati negativnu konotaciju (Mitchell, 2010). Nadalje, učitelji razredne nastave i stručni suradnici osnovnih škola trebali bi biti upoznati s osnovnim informacijama o posvojenju kako bi im bilo lakše raditi s posvojenom djecom, a kako bi se i sama djeca bolje osjećala u kontaktu s učiteljima. Posvojena djeca imaju veću vjerojatnost pokazivanja eksternaliziranih (npr. agresija) i internaliziranih problema (npr. anksioznost) u odnosu na djecu koja su odrasla s biološkim roditeljima (Rosnati, Barni i Montiroso, 2010), iako to dosta ovisi o dobi u kojoj je dijete posvojeno, njegovim prethodnim iskustvima, okolini u kojoj je odrastalo i još mnogim čimbenicima. Kako rezultati nisu jednoznačni, a i svako dijete ima svoju jedinstvenu životnu priču, važno je da učitelji budu informirani, otvoreni, osjetljivi i strpljivi – kako bi se spriječila inicijalna kategorizacija posvojene djece kao problematične što nikako ne pomaže njihovoj prilagodbi na školski sustav, odnose s vršnjacima i općenito uspješno funkcioniranje unutar i izvan obitelji. Upravo iz navedenih razloga, odlučili smo ispitati kakva situacija očekuje posvojenu djecu na početku njihovog osnovnoškolskog obrazovanja, točnije u prva 4 razreda osnovne škole. U tu svrhu željeli smo provjeriti kakvi su stavovi učitelja razredne nastave i stručnih suradnika osnovnih škola prema posvojenju, postoje li predrasude prema posvojenoj djeci te najvažnije, kakvo je znanje učitelja i stručnih suradnika o posvojenju.

Problemi:

P1. Ispitati jesu li stavovi i predrasude prema posvojenju povezani s dobi učitelja/stručnih suradnika?

P2. Provjeriti razlikuju li se učitelji razredne nastave i stručni suradnici osnovnih škola u znanju i informiranosti o posvojenoj djeci s obzirom na prisutnost posvojenog djeteta u razredu ili školi?

P3. Ispitati jesu li stavovi i predrasude prema posvojenju povezani s iskustvom posvojenja u privatnom životu (prijatelji/obitelj) učitelja i stručnih suradnika?

Hipoteze:

H1. Po dobi mlađi učitelji i stručni suradnici osnovnih škola imat će pozitivnije stavove prema posvojenju i posvojenicima, te manje izražene predrasude od učitelja i stručnih suradnika koji su po dobi stariji.

H2. Učitelji i stručni suradnici osnovnih škola koji imaju posvojeno dijete u svojoj školi imati će više znanja i informacija o posvojenju od učitelja i stručnih suradnika koji u školi nemaju posvojeno dijete.

H3. Sudionici koji u obitelji ili među prijateljima imaju nekoga tko je posvojio dijete imati će pozitivnije stavove prema posvojenju od sudionika koji nemaju u obitelji ili među prijateljima nekoga tko je posvojio dijete.

Uzorak

Uzorak se sastoji od 50 učitelja i stručnih suradnika iz 9 osnovnih škola iz grada Zagreba i njegove bliže okolice. Iz svake škole je u uzorak ušlo između 3 i 9 zaposlenika. Primarni sudionici su učitelji razredne nastave, a osim njih i pedagozi, psiholozi i defektolozi jer i oni kao stručni suradnici rade s posvojenom djecom u osnovnoškolskom obrazovanju. Uzorak je bio prigodan, s obzirom na pristanak ravnatelja određenih škola. Ravnatelji su odlučivali tko će od učitelja razredne nastave i stručnih suradnika ispunjavati upitnike u pojedinoj školi.

Postupak

Podaci su prikupljeni u razdoblju od 20. travnja do 28. svibnja 2015. Za provođenje istraživanja u osnovnim školama nužna je dozvola ravnatelja. Tako smo prvo ravnateljima 10 škola poslali e-mail s molbom za sudjelovanje u istraživanju te s kratkim opisom cilja i svrhe istraživanja. Ukoliko u tjedan dana nije stigao odgovor ravnatelja, pristupilo se kontaktiranju telefonskim putem. I u telefonskom razgovoru smo nastojali objasniti svrhu i cilj istraživanja te istaknuti koliko nam je važno sudjelovanje osnovnih škola. U razdoblju od 3 tjedna smo na takav način kontaktirali 37 škola. Od tog broja su nas 3 škole odbile zbog osjetljivosti teme, 8 zbog preokupiranosti sudjelovanjem u raznim istraživanjima, 14 zbog nedostatka vremena uslijed kraja školske godine te 3 škole iz nepoznatih razloga (ravnatelji su se obećali javiti naknadno za dogovor termina međutim nisu to učinili). Kada nam je ravnatelj dao dozvolu za provođenje istraživanja u njihovoj školi, netko od članova tima je otišao tamo prikupiti podatke od učitelja razredne nastave i stručnih suradnika škole. Zadatak svih sudionika u istraživanju bio je da ispune kratki upitnik u trajanju od 15-ak minuta. Svi podaci su potpuno anonimni, a upitnik se primjenjivao grupno.

Pribor

U svrhu provođenja ovog istraživanja sami smo konstruirali upitnik uz pomoć udruge Adopta i voditelja kolegija Psihologija posvojenja. Upitnik je podjeljen u nekoliko područja. Prvo su opći podaci o samom sudioniku, poput spola i zanimanja. Zatim slijedi nekoliko pitanja o profesionalnom životu sudionika, a u njima se ispituje jesu li se susreli sa posvojenim djetetom u svom dosadašnjem radu. Te, ako jesu, kakvo im je bilo iskustvo rada s posvojenicima i kako su se nosili s eventualnim teškoćama. Nakon toga slijede pitanja koja se odnose na znanje i informiranost učitelja razredne nastave i stručnih suradnika osnovnih škola o temi posvojenja. Ova skala se sastoji od 11 čestica, primjerice: "Postoji zakonska obaveza prema kojoj se djetetu treba reći da je posvojeno." Ovisno o tome što sudionici smatraju ispravnim, mogu zaokružiti da, ne ili ne znam kao odgovor na pojedinu česticu. Ukupni rezultat se formirao kao suma bodova u svim pitanjima. Svaki točan odgovor se bodovao kao 1 bod, a netočni odgovori i odgovor "ne znam"

kao 0 bodova. Ispitanici su mogli postići od 0 do 11 bodova ukupno. Odnosno, više bodova na ovoj skali je značilo veću informiranost o posvojenju. Poslije skale informiranosti o posvojenju, slijedi Adoption Beliefs Scale (Gibbons, Wilson i Rufener, 2006) skala stavova prevedena s engleskog jezika za potrebe ovog istraživanja. Ta skala se također sastoji od 11 čestica, poput: "I biološki roditelji i posvojitelji su pravi roditelji djetetu." Zadatak sudionika je da na skali od 1 (uopće se ne slažem) do 4 (u potpunosti se slažem) odaberu onaj odgovor koji u najvećoj mjeri odražava njihov stav. To je skala s provjerenim metrijskim karakteristikama i njezina pouzdanost iznosi 0.6 u originalnom uzorku i 0.59 u našem prijevodu. Rezultati su se formirali kao suma odgovora na pojedinim česticama, što znači da su ispitanici ukupno mogli imati 11-44 boda na ovoj skali pri čemu je veći broj bodova označavao negativnije stavove. Zadnji dio upitnika se sastojao od skale predrasuda u kojoj su sudionici također trebali zaokružiti broj od 1 do 4, ovisno o tome što je u skladu s njihovim mišljenjem. Ova skala se sastoji od 18 čestica (Cronbach alpha=0.92), a primjer čestice je: "Posvojena djeca su sklonija devijantnim ponašanjima." Rezultati su se također formirali kao suma odgovora na svim česticama, što znači da je moguće bilo postići od 18 do 72 boda na ovoj skali. Viši rezultat na ovoj skali je označavao veće predrasude prema posvojenju. U konačnici, cijeli upitnik se sastojao od 49 pitanja i tvrdnji, a obuhvaćao je gore navedene kategorije.

Rezultati

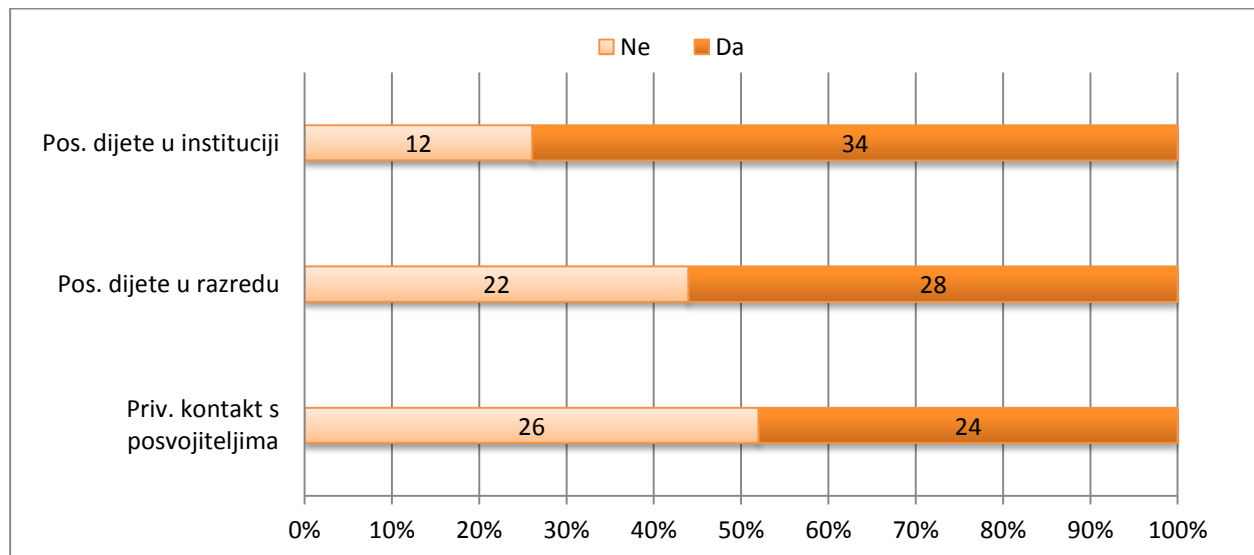
U ovom istraživanju obuhvatili smo 50 učitelja i stručnih suradnika od 25 do 62 godine dobi. Prosječan radni staž je 20 godina u rasponu od 1 do 38. Uz podatke o ove dvije varijable u tablici 1 nalaze se i deskriptivni podaci o dobivenim vrijednostima mjernih instrumenata koje smo koristili. Samo je jedan sudionik istraživanja dok su sve ostale sudionice te jedan upitnik na kojem nedostaje podatak. U istraživanju je sudjelovalo 80% učitelja razredne nastave i 20% stručnih suradnika, a 62% sudionika je u bračnoj zajednici.

Tablica 1 - aritmetičke sredine, devijacije i rasponi kontinuiranih varijabli

	Dob	Radni staž	Stavovi (ABS skala)	Predrasude prema posvojenju	Informiranost
--	-----	------------	---------------------	-----------------------------	---------------

M	43,62	19,77	17,98	36,44	6,50
SD	10,51	11,26	3,41	8,39	1,86
Min	25	1	11	21	0
Max	62	38	27	57	10
N	50	50	43	48	46

Također, kontakt sa posvojiteljskim obiteljima u privatnom životu imalo je 48% sudionika. U sklopu razredne nastave, s posvojenom djecom radilo je 56% sudionika. 68% sudionika imalo je susret s posvojenom djecom kod nekog drugog u instituciji, a da im osobno nisu predavali.

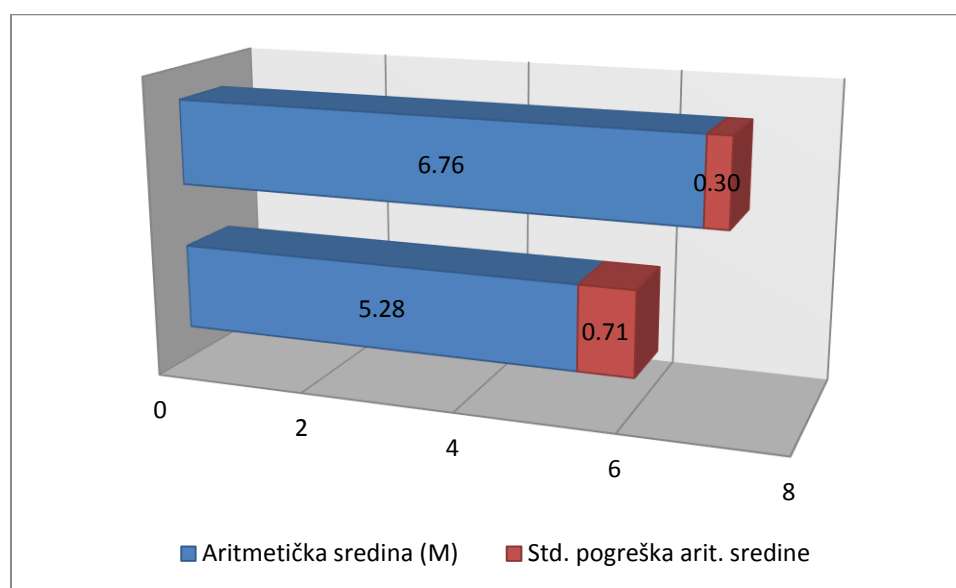

Slika 1- Profesionalno i privatno iskustvo sa posvojenjem

Kako bismo dobili odgovor na postavljene probleme koristili smo t-test za nezavisne uzorke i Pearsonov koeficijent korelacije.

Naša prva hipoteza bila je da će mlađi učitelji razredne nastave i stručni suradnici osnovnih škola, zbog proširenja gradiva tijekom studija, iskustva s raznovrsnijim oblicima obitelji i formiranja profesionalnog usmjerenja s naglaskom na uvažavanju različitosti imati pozitivnije stavove i manje izražene predrasude prema posvojenju i posvojenicima od onih učitelja i stručnih suradnika koji su po dobi stariji. Postavljena hipoteza se nije potvrdila, a rezultati su pokazali da su stavovi starijih i mlađih sudionika prema posvojenju i posvojenicima podjednaki ($r(\text{stav}) = 0.097, p > 0.5, r(\text{predrasude}) = -0.199, p > 0.5$).

Od tri postavljene hipoteze, potvrdili smo drugu. Pretpostavlja se da učitelji i stručni suradnici koji rade s posvojenim djetetom, pokazuju veći interes za temu posvojenja u odnosu na one koji takvo iskustvo nemaju – zbog čega su skloniji samoedukaciji (razgovor sa stručnjacima, čitanje literature..) koja će u konačnici rezultirati većom razinom znanja/informiranosti o posvojenju u odnosu na učitelje ili stručne suradnike koji nikad nisu radili s posvojenom djecom. Pritom smo zbrojili čestice „jeste li imali posvojeno dijete u razredu“ i „Je li u instituciji bilo posvojeno dijete a da mu niste bili nastavnik“ kako bismo dobili varijablu koja nam govori o kontaktu sa posvojenim djetetom u školi. Sudionici koji su imali u školi ili razredu posvojeno dijete postigli su viši rezultat na skali znanja, u prosjeku 6.8 (SD = 1.81) bodova. Sudionici koji u školi ili razredu nisu imali posvojeno dijete postigli su nešto niži rezultat na skali znanja, u prosjeku 5.3 (SD = 1.89) boda. Ova razlika se pokazala statistički značajnom, iako na samoj granici značajnosti ($t=2,021$, $df=42$, $p<0.5$). S obzirom na veličinu uzorka možemo prihvatiti ovu značajnost.

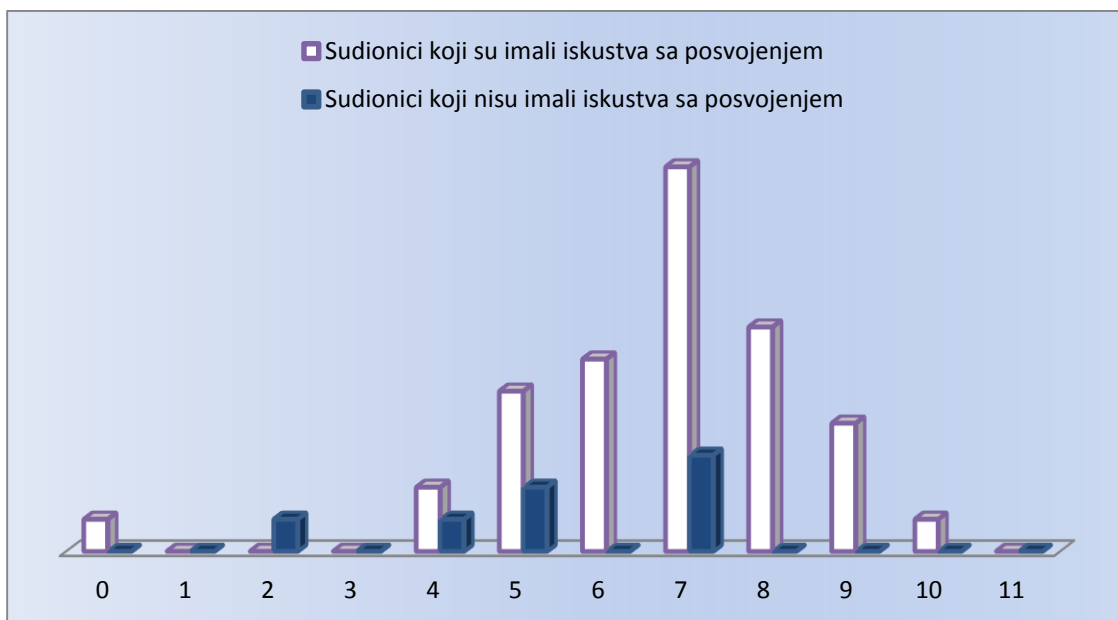

Slika 2 – Grupni rezultati na skali informiranosti ovisno o profesionalnom životu

Izračunavši vrijednost Cohenovog d veličine efekta ($d=0.79$) možemo zaključiti da je razlika između grupa velika (slika 2).

Skala se sastoji od 11 tvrdnji, a ispitanici su dobivali jedan bod za svaku točno označenu tvrdnju. Raspon dobivenih rezultata kretao se od 0 bodova do 10 bodova. To znači da je jedan

ispitanik na sva pitanja skali znanja/informiranosti o posvojenju odgovorio netočno. S druge strane, niti jedan ispitanik nije imao maksimalan broj bodova na ovoj skali (slika 3).

Slika 3 – Ukupni rezultati sudionika na skali informiranosti ovisno o iskustvu sa posvojenjem

Tablica 2 - Pojedine čestice Informiranosti

3.	Ako u razred ide posvojeno dijete, na nastavi bi trebalo izbjegavati razgovore o obitelji.	DA (2%)	NE (92%)	NE ZNAM (6%)
4.	Posvojitelji imaju roditeljska prava do 18-te godine djetetovog života.	DA (36,7%)	NE (26,5%)	NE ZNAM (36,7%)
5.	Učitelji bi trebali u razgovoru s posvojiteljima i djetetom saznati što više informacija o biološkim roditeljima.	DA (14%)	NE (60%)	NE ZNAM (26%)
6	Učitelji bi trebali poticati posvojeno dijete da pred drugom djecom priča o posvojiteljskoj obitelji.	DA (16,3%)	NE (63,3%)	NE ZNAM (20,4%)
7	Svi stručni suradnici trebali bi znati da u školu ide posvojeno dijete.	DA (8%)	NE (82%)	NE ZNAM (10%)
8	Postoji zakonska obveza prema kojoj se djetetu treba reći da je posvojeno.	DA (58%)	NE (6%)	NE ZNAM (36%)
9.	Način izlaganja nastavnog sadržaja pojedinih predmeta (na primjer : priroda i društvo, lektira...) trebali bi se prilagođavati posvojenom djetetu.	DA (26.5%)	NE (57.1%)	NE ZNAM (16.3%)
10	Što negativnije govorimo o biološkim roditeljima posvojena djeca će imati bolju sliku o posvojiteljima što će rezultirati boljom prilagodbom	DA (6%)	NE (94%)	NE ZNAM (0%)

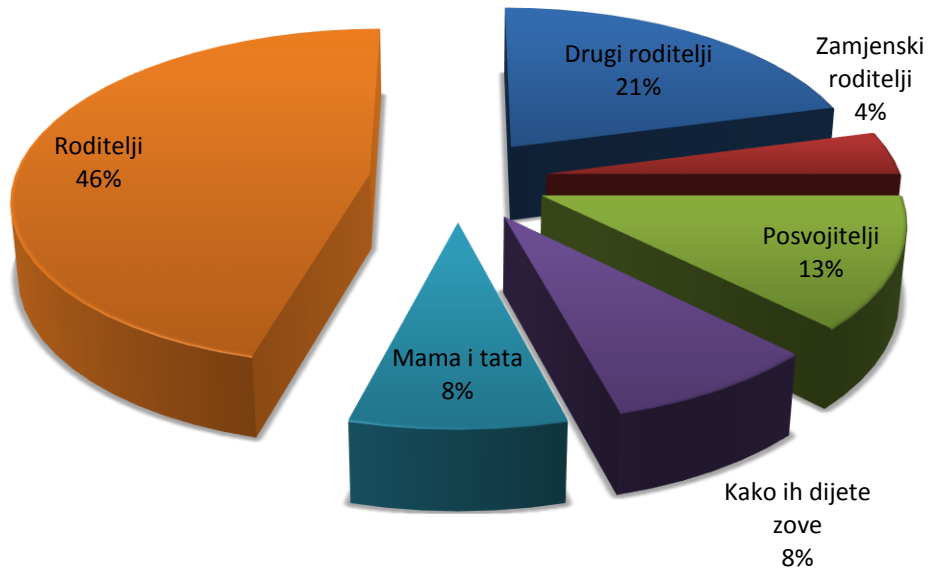
11.	Posvojena djeca su češće izložena zadirkivanju i agresiji od strane druge djece u razredu	DA (10%)	NE (56%)	NE ZNAM (34%)
-----	---	---------------------	-------------	------------------

Treća hipoteza pretpostavlja da će učitelji i stručni suradnici koji u obitelji ili među prijateljima imaju nekoga tko je posvojio dijete imati pozitivnije stavove i manje izražene predrasude prema posvojenju od onih učitelja i stručnih suradnika koji u obitelji ili među prijateljima nemaju posvojeno dijete. Ova hipoteza također nije potvrđena te nije dobivena povezanost sa stavovima ($r(\text{stav}) = 0.186, p > 0.5$, $r(\text{predrasude}) = 0.223, p > 0.5$). Doduše, sudionici su bili znatno informiraniji o temi posvojenja, ovisno o tome koliko su upoznati sa životima posvojiteljskih obitelji ($r = 0.441$).

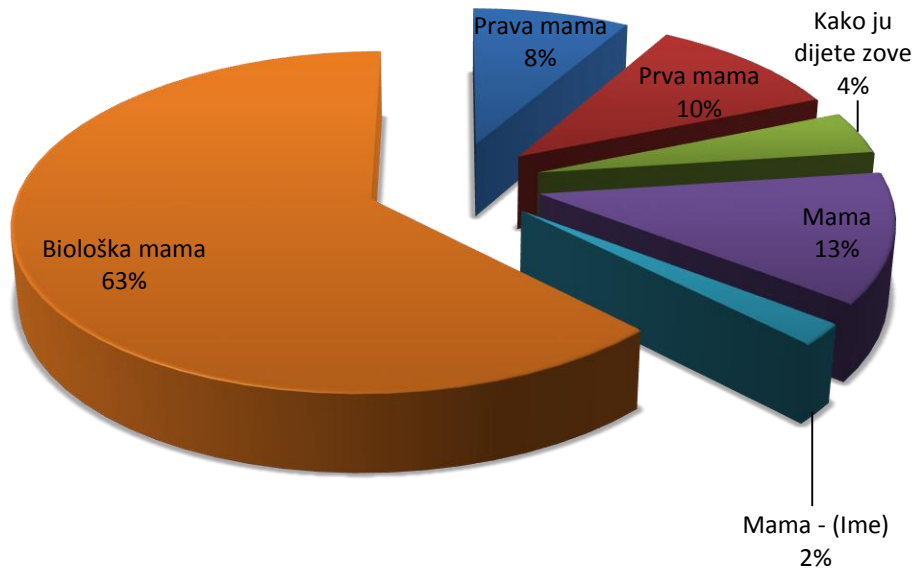
Pri oslovljavanju posvojitelja pred posvojenikom većina učitelja ili stručnih suradnika odlučuje se za termin „roditelji“ ili „mama i tata“ (54%). Četvoro sudionika (8%) smatraju kako ih treba zvati onako kako ih i dijete zove. Preostalih 38% odlučilo se za ponuđene netočne pojmove „drugi roditelji“, „Posvojitelji“ i u manjoj mjeri „zamjenski roditelji“ (slika 4).

Prilikom razgovora o biološkoj majci pred djetetom većina prepoznaje ovaj pojam među ponuđenima (63%). Ostali odgovori su „Mama“ (13%), Prva mama (10%), Prava mama (8%). Rijeđi su sudionici koji smatraju da biološku majku treba zvati kako ju je dijete naviklo zvati ili spajanjem riječi mama i osobnog imena (slika 5). Ove dvije čestice dio su skale informiranosti o posvojenju.

Slika 4 - U razgovoru sa posvojenim djetetom o njegovim posvojiteljima, ispravno je koristiti sljedeće termine:

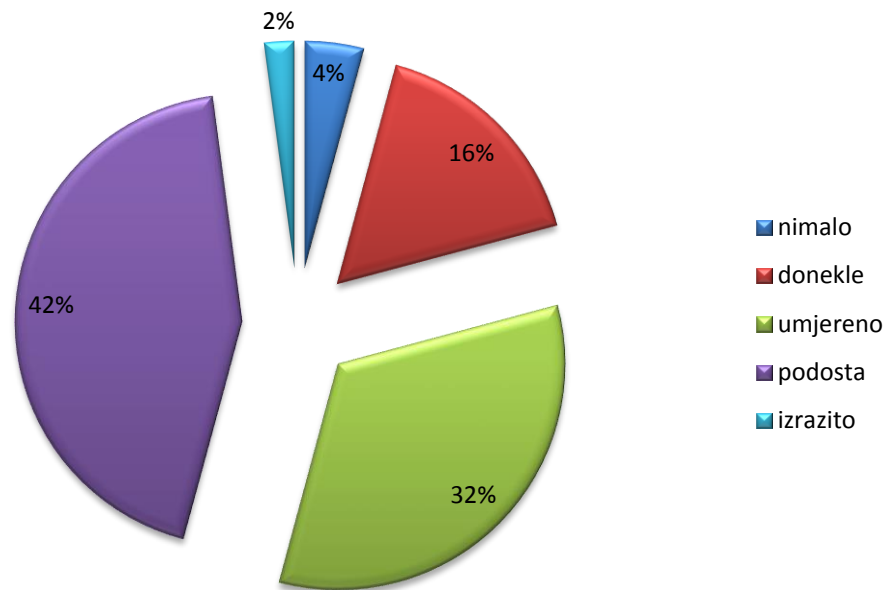

Slika 5 - U razgovoru sa posvojenim djetetom, za ženu koja ga je rodila ispravno je reći:

Sudionici su pokazali veću potrebu za prilagođavanjem sadržaja sa višim rezultatom na skali „Adoption Beliefs Scale“ odnosno negativnijim stavom prema posvojenju ($r = 0.47, p < 0.5$).

Na pitanje: "Po vašem mišljenju je li djelatnicima odgojno obrazovnih institucija potrebna edukacija na temu posvojenja?" 4% ispitanika je odgovorilo nimalo, 16% donekle, 32% umjereno, 42% podosta i samo 2% izrazito (slika 1).

Slika 3 - Je li potrebna edukacija?

Sudionici su imali znatno pozitivnije reakcije ostale djece prema posvojenju, ovisno o broju predrasuda prema posvojenju. Dakle, manje predrasude uvjetovalo je i percipirane pozitivnije reakcije ostale djece na posvojeno dijete u razredu ($r = -0.59$, $p < 0.5$).

Na pitanje o prilagođavanju gradiva posvojenoj djeci odgovarali su samo sudionici koji imaju ili su imali posvojeno dijete u svome razredu. Na ovo pitanje je ukupno odgovorilo 26% sudionika, a većina naglašava da je provodila dopunsku nastavu za posvojenu djecu te da je s njima imala individualne razgovore. Neki navode da su izbjegavali teme o obitelji kako se posvojeno dijete ne bi osjećalo loše.

Na pitanje o načinima povećanja razredne kohezije kada je u razred uključeno posvojeno dijete odgovorilo je 30% sudionika. Većina navodi da je provodila radionice na određene teme te

da je poticala grupni rad u razredu. Neki učitelji su postavljali razredna pravila koja su također dovela do bolje kohezije u razredu. Nekolicina sudionika je navela da nije bilo potrebe za povećanjem razredne kohezije kada je u razred bilo uključeno posvojeno dijete.

Rasprava

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati znanja i stavove o posvojenju kod učitelja razredne nastave i stručnih suradnika osnovnih škola. U raspravi ćemo se prvo osvrnuti na pojedine rezultate i njihovu interpretaciju s obzirom na postojeća istraživanja i teoriju, nakon toga ćemo navesti neke od nedostataka istraživanja, uslijedit će sugestije za buduća istraživanja i na kraju praktične implikacije ovog istraživanja. Statistička obrada dobivenih rezultata potvrdila je samo drugu postavljenu hipotezu o povezanosti iskustva s posvojenom djecom u svom radu s višom razinom informiranosti (H2). Testiranje statističkog kovariranja između skale stavova i dobi sudionika nije se pokazalo značajnim unatoč našim očekivanjima da će pozitivnije stavove pokazivati mlađi ispitanici (H1). Vodili smo se pretpostavkom o liberalnijim stavovima mlađih. Međutim, moguće je da su se stariji ispitanici kroz iskustvo približili stavovima mladih. Učitelji i stručni suradnici koji u privatnom životu imaju iskustva s posvojenom djecom imaju jednake stavove o posvojenju kao i sudionici bez iskustva (H3). S druge strane, na skali informiranosti postoji značajna razlika između ove dvije skupine kada govorimo o informiranosti o posvojenju. Pritom, što su više sudionici upoznati sa detaljima života posvojene osobe, imaju i pozitivniji stav i manje predrasuda prema posvojenju. Vjerojatno kroz upoznavanje i zbližavanje s posvojiteljskim obiteljima dolazi do pozitivnijih stavova prema posvojenju.

Čini se da se podrška institucije, odnosno škole posvojenom djetetu u školi očituje najviše u informiranosti učitelja i stručnih suradnika. Upravo iz tog razloga trebalo bi poticati učitelje i stručne suradnike da se što bolje informiraju o temi posvojenja jer će na taj način biti i njima lakše raditi s posvojenom djecom, a i posvojenici će se bolje osjećati u školi. Informiranost je negativno povezana sa skalom predrasuda ($r = -0.349$, $p < 0.5$) i može se zaključiti kako nedostatak znanja uvjetuje i više predrasuda prema posvojenju. Zanimljiva je i negativna povezanost stavova o posvojenju i prilagođavanja gradiva djetetu. Moguće je, s obzirom na temu istraživanja, da su sudionici rješavali defanzivno, te da, iako imaju manje pozitivan stav na ovo socijalno poželjno

pitanje odgovarali pristrano. S druge strane, moguće je i da su ispitanici pod utjecajem medija i brojnih programa za promicanje tolerancije koji naglašavaju kako nije u redu nikoga izdvajati pogrešno razumjeli pitanje i prepostavili da je prikladan odgovor na to pitanje *netočno*. Rezultati su mogli ukazivati drugačije da je u pitanju bilo naglašeno kako se radi o prilagođavanju sadržaja i načina izlaganja gradiva za cijeli razred koje ima cilj izbjeći da se posvojeno dijete osjeća drugačijim. Također, učitelji s manje predrasuda imali su pozitivnije reakcije ostale djece u razredu na posvojeno dijete. Do toga može doći zbog prelijevanja predrasuda na djecu jer su učitelji u toj dobi vrlo važni za razvoj djeteta i važno je kako su oni sami reagirali u toj situaciji. S druge strane, moguće je i da zbog specifičnog (i pozitivnog) iskustva s posvojenim djetetom – na kojeg su i vršnjaci dobro reagirali – njegovi učitelji imaju manje predrasuda prema članovima posvojiteljske zajednice općenito.

Smatramo da tu postoji potreba za edukacijom kako bi učitelji znali kako reagirati na nastavi da bi se posvojeno dijete što lakše uklopilo i što bolje osjećalo u razredu.

Rezultati su pokazali da učitelji i stručni suradnici ipak uviđaju potrebu za edukacijom jer su svjesni da ne znaju dovoljno o posvojenju i potrebama posvojene djece u školama. Također, ovo pitanje je imalo i prazan prostor kako bi učitelji razredne nastave i stručni suradnici objasnili zašto smatraju da im je potrebna edukacija ili zašto smatraju da ona nije potrebna. Ukupno je 72% sudionika dalo svoj komentar na ovo pitanje. Komentari u većini slučajeva objašnjavaju zašto je potrebna edukacija, a rijetki su oni koji smatraju da edukacija nije potrebna. Primjerice, velik broj sudionika smatra da bi im edukacija pomogla kako bi shvatili potrebe posvojene djece u osnovno školskom obrazovanju. Također, smatraju da bi im edukacija pomogla da pravovremeno reagiraju na eventualne probleme koji se mogu javiti kod posvojene djece, ali i probleme koji se mogu javiti između posvojenog djeteta i druge djece u razredu ili školi. S druge strane, nekolicina učitelja i stručnih suradnika smatra da edukacija nije potrebna jer su danas dostupni brojni članci i informacije o toj temi, tako da se osobe koje misle da im je to potrebno mogu i same educirati. Ipak, s obzirom na većinu koja smatra da im je edukacija o temi posvojenja potrebna, bilo bi dobro kada bi se u hrvatske škole uvele edukacije o posvojenju za učitelje i stručne suradnike, koji na neki način, ako su educirani, mogu biti podrška i pomoć u procesu posvojenja.

Zanimljivo je da je na tvrdnju "Ako u razred ide posvojeno dijete, na nastavi bi trebalo izbjegavati razgovore o obitelji" čak 92% ispitanika odgovorilo točno. Iz toga je vidljivo da su

učitelji svjesni da ne treba izbjegavati temu obitelji, ali ipak, za dobrobit posvojene djece, trebalo bi ih educirati kako pravilno prilagođavati sadržaje vezane uz obitelj. Nadalje, pitali smo ih kako smatraju da bi trebalo nazivati ženu koja je rodila dijete i 67,3% ih je odgovorilo biološka majka, dok su ostali zaokruživali različite nazive (prava mama, prva mama). Što se tiče naziva za roditelje posvojitelje, 60% ih je odgovorilo točno (roditelji, mama, tata), dok su ostali koristili različite nepreporučene nazive (posvojitelji, zamjenski roditelji). Dakle, većina njih zna koje nazive koristiti, ali činjenica je da postoji i ostalih 40% koji se susreću ili mogu susresti u radu s posvojenom djecom, a ne znaju kako oslovljavati posvojitelje pred njima. Odgovori na ovoj čestici zaista upućuju na potrebu za edukacijom učitelja i stručnih suradnika o posvojenju. Na čestici "Način izlaganja nastavnog sadržaja pojedinih predmeta (npr. priroda i društvo, lektira...) trebali bi se prilagođavati posvojenom djetetu" je bilo čak 57,1% netočnih odgovora, a 16,3% njih je odgovorilo da ne znaju. Moguće je da sudionici nisu dovoljno dobro shvatili pitanje, te smatraju da posvojenju djecu ne treba izdvajati, ali onda će vjerojatno postupiti tako kada se nađu s posvojenim djetetom. Kao što je već rečeno, trebalo bi ih educirati kako da prilagođavaju nastavu. 56% netočnih odgovora bilo je na čestici "Posvojena djeca su češće izložena zadirkivanju i agresiji od strane druge djece u razredu". Moguće da je ova čestica na neki način potakla socijalno poželjno odgovaranje, ali u svakom slučaju iz odgovora na ovom upitniku možemo vidjeti sklonost neizdvajanju posvojene djece od ostatka razreda. Na neki način je dobro da ih ne izdvajaju kao nešto negativno, ali je pitanje čine li zbog toga neke druge propuste i zanemaruju li posebne osjetljivosti posvojene djece. Učitelje i stručne suradnike bi trebalo dobro informirati o posvojenju kako bi mogli biti podrška djeci i kako bi znali ispravno postupati u određenim situacijama.

Skala stavova i predrasuda pokazala nam je neke zanimljive i korisne informacije o tome kakvo mišljenje učitelji i stručni suradnici osnovnih škola imaju o posvojenju i posvojenoj djeci. Na tvrdnju "Posvojenje ne bi trebalo biti dozvoljeno" 88 % ispitanika je odgovorilo "u potpunosti se ne slažem", 10 % "uglavnom se ne slažem" dok je jedan ispitanik zaokružio odgovor "u potpunosti se slažem". Očekivali smo da će većina ispitanika odgovoriti da se ne slaže s tom tvrdnjom. Upravo tako se i dogodilo. Međutim, jako iznenađujuće je bilo to što je 2 % ispitanika, odnosno jedan ispitanik našeg istraživanja odgovorio/la da se u potpunosti slaže s navedenom tvrdnjom. Naravno, postoji velika mogućnost da je ispitanik pogrešno pročitao/la tvrdnju ili da se zabunio/la prilikom zaokruživanja odgovora na ljestvici. Pomnijim razmatranjem drugih odgovora tog ispitanika zaključili smo da je najvjerojatnije bilo upravo tako jer ima prosječne rezultate na

svim skalama. 46 % ispitanika je na tvrdnju "Posvojena djeca u pravilu postižu lošiji uspjeh u školi" odgovorilo "u potpunosti se ne slažem", drugih 46 % "uglavnom se ne slažem", 6 % "uglavnom se slažem" i 2 % "u potpunosti se slažem". Smatramo da je dobro to što većina učitelja i stručnih suradnika ne povezuje posvojenje s lošijim uspjehom u školi. Takvo mišljenje je od velikog značaja jer znamo da stavovi utječu na očekivanja dok očekivanja učitelja mogu u velikoj mjeri utjecati na stvarni uspjeh učenika u školi. Tako učenici čiji učitelji pokazuju niska očekivanja od njih mogu početi ulagati sve manje truda jer takva očekivanja tumače kao poruku o nedostatku vlastitih sposobnosti za postizanje visokog školskog uspjeha. Nekolicina ispitanika je ipak pokazala takvu tendenciju zbog čega smatramo kako je ipak važno učitelje poučiti o opisanoj uzročno posljedičnoj vezi do koje relativno često dolazi uslijed niskih očekivanja.

6 pitanja našeg upitnika odnosilo se na stavove i predrasude o posvajanju djece drugog etničkog porijekla. Rezultati ne pokazuju toliko predrasuda koliko smo očekivali. Smatramo kako je neočekivani ishod vjerojatnije rezultat socijalno poželjnog odgovaranja, nego li značajnog pomaka društva u smjeru veće otvorenosti prema različitostima. Tako je 60 % sudionika na tvrdnju "Nikada ne bih posvojio/la dijete druge rase ili boje kože" zaokružilo odgovor "u potpunosti se ne slažem", 24 % "uglavnom se ne slažem", 10 % "uglavnom se slažem" i 6 % "u potpunosti se slažem". Nadalje 4 % ispitanika je na tvrdnju "Posvojenje bi se trebalo ostvarivati samo između osoba iste rase ili boje kože" zaokružilo odgovor "uglavnom se slažem". Na tvrdnju "Osoba mora biti očajna da bi posvojila dijete (s kojim ne dijeli krvno srodstvo, rasu ili boju kože) 2 % ispitanika je odgovorilo "uglavnom se slažem". Na tvrdnju "Kada bih posvajao/la dijete bio bih spreman/na posvojiti dijete romskog porijekla" 18 % ispitanika je zaokružilo odgovor "u potpunosti se ne slažem" a 18 % "uglavnom se ne slažem". Takvi odgovori ipak pokazuju tendenciju podosta niže spremnosti na posvajanje djece drugog etničkog porijekla te veće predrasude prema toj djeci. Smatramo kako je ovo pokazatelj postojanja potrebe za edukacijama, radionicama ili programima za promoviranje posvajanja te djece s ciljem da postanu u manjoj mjeri teže posvojiva djeca. Isto tako, ovi odgovori mogu služiti kao podloga za daljnja istraživanja na tu temu s ciljem otkrivanja konkretnih razloga koji leže u podlozi manje spremnosti na posvajanje djece drugog etničkog porijekla. Nadalje, pitanja "Posvojena djeca druge rase ili boje kože imat će više problema u ponašanju od ostalih" i "Posvojena djeca drugog etničkog porijekla (npr: romska djeca) imat će veće probleme u ponašanju od ostalih" su vjerojatno pitanja čiji odgovori svjedoče o jednom od čimbenika koji dovode do toga da su ta djeca teže posvojiva.

Naime, na pitanje o ponašanju djece druge rase ili boje kože 12 % ispitanika je odgovorilo "uglavnom se slažem" da imaju više problema dok je na pitanje o ponašanju djece drugog etničkog porijekla 24 % odgovorilo "uglavnom se slažem" dok je 8 % odgovorilo "u potpunosti se slažem" da imaju više problema u ponašanju. Smatramo da je na odgovore na posljednje navedeno pitanje u velikoj mjeri utjecalo to što su u zagradi za primjer navedena romska djeca. Dakle, postoji tendencija iskazivanja većih predrasuda o ponašanju djece drugog porijekla ukoliko se radi o romskoj djeci. Moguće je da do predrasuda prema romskoj populaciji dolazi zbog toga što su ispitanici skloni stvarati dojmove na temelju nekoliko kratkih i ne baš ugodnih kontakata s ovom populacijom. Također, moguće je da su sudionici skloni povremena negativna iskustva s romskom zajednicom generalizirati na cijelu skupinu te tako zazirati od bilo kakvog kontakta s njom. Tom stavu u prilog često idu i mediji koji rijetko izvještavaju o pozitivnim, a vrlo često o negativnim događajima vezanim uz romsku zajednicu. Ovakav podatak je veoma važan jer pokazuje potrebu za edukacijom i učitelja i stručnih suradnika ali i potencijalnih posvojitelja kako bi romska djeca bila bolje prihvaćena u školskom okruženju te kako bi se povećao postotak posvajanja romske djece.

Ovo istraživanje ima nekoliko metodoloških nedostataka koji otežavaju interpretaciju i ograničavaju generalizaciju rezultata. Za početak, uzorak na kojem je provedeno istraživanje obuhvaća 50 sudionika iz 9 osnovnih škola, a za dobivanje cjelovite slike o potrebama posvojene djece u osnovnim školama taj broj bi trebao biti nešto veći. Nedostatak predstavlja i to što su sve škole koje su ušle u uzorak iz grada Zagreba ili njegove bliže okolice, a to utječe na mogućnost generalizacije rezultata na druga područja hrvatske i na druge sudionike jer možemo pretpostaviti da je u Zagrebu nešto bolja situacija zbog dostupnosti informacija i veće mogućnosti za edukaciju, nego u manjim mjestima diljem Hrvatske.

Nadalje, sami smo konstruirali upitnik pomoću kojeg smo prikupljali podatke. Problem je što taj upitnik nema izmjerena metrijska svojstva, tako da ne možemo zaključivati o njegovoj pouzdanosti ili valjanosti. Isto tako, pogotovo u skali stavova i predrasuda je moguće davanje socijalno poželjnih odgovora koji onemogućavaju dobivanje prave vrijednosti rezultata za ta područja. Također, skala stavova koju smo preveli s engleskog jezika nema veliku pouzdanost ni u svom izvornom obliku, a prijevodom na hrvatski se ta pouzdanost još neznatno smanjila. Tijekom provođenja istraživanja, često se događalo da sudionici u prvoj čestici ovoga upitnika ne razumiju

riječ interferirati, tako da bi bilo bolje da smo uspjeli pronaći riječ koju veći broj sudionika razumije.

Nedostatak je i taj što kada smo došli u školu, stručni suradnici ili ravnatelji su odlučivali kojim učiteljima razredne nastave će dati upitnik. Moguće je da su upitnik davali samo onim učiteljima koji se više educiraju općenito za teme koje su važne za obrazovanje i dobrobit djece, a tu spada i edukacija o posvojenju. Tako da možemo pretpostaviti da je razina znanja i informiranosti još niža kod većine drugih učitelja.

U sljedećem takvom istraživanju bilo bi dobro uzeti veći uzorak, kako škola, tako i sudionika jer bi se na taj način dobio bolji uvid u stanja i potrebe posvojene djece u osnovnim školama. Isto tako, istraživanje će imati i veću vanjsku valjanost, tj. mogućnost generalizacije rezultata na druge škole i druge učitelje razredne nastave, kao i stručne suradnike. Također, bilo bi dobro ispitati i učitelje predmetne nastave jer je za posvojenu djecu važno i njihovo razumijevanje posvojenja te adekvatna komunikacija s posvojenicima. Također, bilo bi dobro da u budućim istraživanjima bude korišten mjerni instrument s poznatim mjernim karakteristikama kako bismo s većim stupnjem sigurnosti mogli donositi zaključke na temelju dobivenih rezultata. Nadalje, trebalo bi istraživanje proširiti na cijelu Hrvatsku kako bi se dobila prava slika o informiranosti, stavovima i predrasudama učitelja i stručnih suradnika osnovnih škola o posvojenju. To je važno jer vjerojatno stavovi, predrasude, ali ni znanja nisu jednaka u većim gradovima i manjim mjestima.

Svakako bi trebalo provesti još istraživanja na ovu temu kako bi se dobila što bolja slika o stanjima i potrebama posvojene djece u osnovnim školama u Republici Hrvatskoj. Na temelju ovih rezultata možemo zaključiti da je potrebna edukacija učitelja razredne nastave i stručnih suradnika osnovnih škola na temu posvojenja. Ova edukacija bi svakako trebala obuhvaćati i teme vezane uz romsku djecu, kako bi se smanjile predrasude prema ovoj populaciji i kako bi se povećala njihova posvojjivost. Također, trebalo bi napraviti određeni protokol za rad s posvojenom djecom te informacije o eventualnim načinima prilagođavanja gradiva posvojenicima.

Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati stanja i potrebe posvojene djece u osnovno školskom obrazovanju. U tu svrhu postavili smo tri problema i sukladno tome tri hipoteze. Pretpostavili smo da će se mlađi i stariji sudionici razlikovati u stavovima prema posvojenoj djeci i to na način da će mlađi imati pozitivnije stavove prema posvojenju od starijih sudionika. Rezultati su pokazali da nema statistički značajne razlike u stavovima prema posvojenju i posvojenicima između mlađih i starijih sudionika te da su njihovi stavovi podjednaki.

Također, pretpostavili smo da će se sudionici razlikovati na skali informiranosti s obzirom na to imaju li u školi posvojeno dijete. Rezultati su potvrdili našu pretpostavku te su pokazali da sudionici koji u školi ili razredu imaju posvojeno dijete imaju i veći rezultat na skali znanja od sudionika koji u školi ili razredu nemaju posvojeno dijete. Prosječno, sudionici su ostvarili rezultat od $M=6,5$ na skali informiranosti što je osrednji rezultat s obzirom da je maksimalni mogući broj bodova bio 11 te se u toj domeni može i treba više raditi. Treća pretpostavka bila je ta da će se sudionici razlikovati na skali stavova i predrasuda s obzirom na to imaju li u obitelji ili među prijateljima nekoga tko je posvojio dijete. Rezultati nisu bili u skladu s pretpostavkom te su pokazali da nema razlike u stavovima prema posvojenju i u predrasudama prema posvojenicima s obzirom na to imaju li sudionici u obitelji ili među prijateljima nekoga tko je posvojio dijete ili nemaju.

Ovo istraživanje je dalo vrijedne podatke o stavovima, predrasudama i znanjima učitelja razredne nastave i stručnih suradnika osnovnih škola o posvojenju. Rezultati upućuju na to da je nužna edukacija pomoću koje će se povećati znanje i informiranost o posvojenju, povećati stavovi prema posvojenju i posvojenicima te smanjiti predrasude prema ovoj populaciji. Sve ovo će svakako utjecati na dobrobit posvojene djece, ali i učitelji i stručni suradnici će se osjećati kompetentnijima za rad s posvojenicima.

Dodatak

1. "Adoption beliefs scale", Prevedena skala stavova

Sljedećih nekoliko tvrdnji se odnosi na Vaše mišljenje o posvojenoj djeci i njihovim posvojiteljima. Ovdje nema boljih ili lošijih odgovora pa Vas molimo da budete iskreni i kod svake tvrdnje označite stupanj svog slaganja s njom:

(1) u potpunosti se ne slažem, **(2)** uglavnom se ne slažem,

(3) uglavnom se slažem ili **(4)** u potpunosti se slažem.

		u potpunosti se <i>ne slažem</i>	uglavnom se <i>ne slažem</i>	uglavnom se <i>slažem</i>	u potpunosti se <i>slažem</i>
1.	Posvojenje može interferirati s dobrobiti djeteta.	1	2	3	4
2.	Posvojenje ne bi trebalo biti dozvoljeno.	1	2	3	4
3.	Nikada ne bih posvojio/la dijete druge rase ili druge boje kože.	1	2	3	4
4.	I biološki roditelji i posvojitelji su pravi roditelji djetetu.	1	2	3	4
5.	Posvojena djeca se ne osjećaju kao dio obitelji.	1	2	3	4
6.	Djeca koju su posvojile obitelji iz drugih zemalja osjećat će gubitak kulturalnog identiteta.	1	2	3	4
7.	Posvojenje bi se trebalo ostvarivati samo između osoba iste rase ili boje kože.	1	2	3	4
8.	Osoba mora biti očajna da bi posvojila dijete (s kojim ne dijeli krvno srodstvo, rasu ili boju kože)	1	2	3	4
9.	Biološki roditelji ne žele svoju djecu nakon što su dana na posvojenje.	1	2	3	4
10.	Posvojitelji vole posvojeno dijete jednako kao da je njihovo biološko.	1	2	3	4
11.	Glavni razlozi zbog kojih biološka majka daje svoje dijete na posvajanje su manjak obrazovanja i loš karakter.	1	2	3	4

2. Skala predrasuda

(1) u potpunosti se ne slažem, (2) uglavnom se ne slažem,
(3) uglavnom se slažem ili (4) u potpunosti se slažem.

		u potpunosti se	uglavnom se <u>ne slažem</u>	uglavnom se <u>slažem</u>	u potpunosti se
12	Posvojena djeca u pravilu imaju probleme u ponašanju.	1	2	3	4
13	Posvojena djeca druge rase ili boje kože imat će više problema u ponašanju od ostalih.	1	2	3	4
14	Posvojena djeca su češće agresivna od svojih vršnjaka.	1	2	3	4
15	Posvojiteljske obitelji funkcioniraju dosta teže od bioloških obitelji.	1	2	3	4
16	Prilagodba posvojene djece na školovanje u pravilu će biti duža i teža kod djece posvojene u školskoj dobi, u odnosu na djecu koja su posvojena ranije.	1	2	3	4
17	Učiteljima je zahtjevno raditi s posvojenom djecom jer im se treba više posvetiti.	1	2	3	4
18	Posvojitelji često razmaze svoju djecu.	1	2	3	4
19	Posvojena djeca su manje emocionalno stabilna u odnosu na ostalu djecu.	1	2	3	4
20	Posvojitelji ne kažnjavaju posvojenu djecu zbog straha da im se neće svidjeti.	1	2	3	4
21	Posvojena djeca imaju veliku potrebu da se svide ljudima oko sebe.	1	2	3	4
22	Kada bi posvajao/la dijete bio bih spreman/na posvojiti dijete romskog porijekla.	1	2	3	4
23	Posvojena djeca su sklonija devijantnim ponašanjima.	1	2	3	4
24	Posvojena djeca u pravilu imaju niže samopoštovanje od ostale djece.	1	2	3	4
25	Posvojena djeca drugog etničkog porijekla (na primjer: romska djeca) imat će veće probleme u ponašanju od ostalih.	1	2	3	4
26	Posvojena djeca su većinom traumatizirana.	1	2	3	4
27	Posvojena djeca su ljubomorna na ostalu djecu.	1	2	3	4
28	Posvojena djeca imaju obično manji krug prijatelja u odnosu na ostalu djecu.	1	2	3	4

29 .	Posvojena djeca u pravilu postižu lošiji uspjeh u školi.	1	2	3	4
---------	--	---	---	---	---

Literatura:

- Gibbons, J. L., Wilson, S. L., Rufener, C. A. (2006) Gender Attitudes Mediate Gender Differences in Attitudes Toward Adoption in Guatemala. *Sex Roles*, Vol. 54
- Mitchell, C. (2010) Back To School: A Guide To Making Schools And School Assignments More Adoption-Friendly. *National Council For Adoption*, No.27
- Rosnati, R., Barni, D., Montiroso, R. (2010) Italian International Adoptees at Home and at School: A Multi-Informant Assessment of Behavioral Problems. *Journal of Family Psychology*, Vol. 24, No. 6, 783–786